

Harp Ceridesine Göre 16'ncı Tümen'in Çanakkale Cephesi'nin Tahliyesi Sürecindeki Faaliyetleri

Activities of the 16th Division
during the Evacuation of the Çanakkale Front as per War Diaries

Bariş BORLAT*

Öz

Çanakkale muharebeleri 19 Şubat 1915 günü başlamış ve 9 Ocak 1916 günü sona ermiştir. Bu dönem kendi içerisinde boğaz muharebeleri ve kara muharebeleri olmak üzere iki bölümde incelenmektedir. Boğaz muharebeleri 19 Şubat 1915-18 Mart 1915 tarihleri arasında geçen dönemi, kara muharebeleri ise 25 Nisan 1915-9 Ocak 1916 tarihleri arasında geçen dönemi kapsamaktadır. İtilaf devletlerince muharebe sahasının tahliyesi ise iki ayrı dönemde gerçekleştirilmiştir. Arburnu ve Anafarta bölgesi 20 Aralık 1915, Seddülbahir bölgesi ise 9 Ocak 1916 tarihinde tahliye edilerek Çanakkale muharebeleri sona ermiştir. 16'ncı Tümen, Adana-Mersin bölgesinde kurulmuş; seferberliğin ilanı ile birlikte önce İstanbul'a sonra Çanakkale Cephesi'ne sevk edilmiştir. Çanakkale Cephesi'nde ise muharebeler sonuna kadar Arburnu bölgesinde Kanlısirt başta olmak üzere cephe sol kanadına yanıştırılmıştır. Ve cephenin en kritik muharebelerinde görev almıştır. Bu görevlerden sonuncusu ise cephenin tahliye süreci olmuştur. Öyle ki tarafların sonuç getirmeyen mevzi muharebeleri, Bulgaristan'ın savaşa katılması, Berlin yolunun açılması, kış şartların yaklaşması ve birçok etken İtilaf kuvvetleri nezdinde tahliyeyi zorunlu hale getirmiştir. Bu çalışmada, 16'ncı Tümen'in Çanakkale Cephesi'nin tahliyesi sürecindeki rolü incelenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede birliğin harp ceridesi ana kaynağı teşkil etmiş ve Kasım-Ocak 1916 döneminin tamamı incelenmiştir. Böylece günümüze değin tahliye konusunda devam eden Türk tarafının tahliyeyi bilip bilmediği, müdahale edebilme ihtimali gibi tartışmalı konulara askerî arşiv belgeleri ekseninde cevap aranmaya çalışılmıştır.

---

*Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale, Türkiye, ORCID: 0000-0003-2875-4616, e-posta: barisborlat@gmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 06.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 04.08.2022

Anahtar kelimeler: I. Dünya Savaşı, Çanakkale Cephesi, 16'ncı Tümen, Tahliye, Harp Ceridesi.

Abstract

The Battle of Çanakkale commenced on February 19, 1915, and concluded on January 9, 1916. This period can be scrutinized by dividing it into two parts, i.e., naval battles and land battles. The former covers February 19, 1915 - March 18, 1915, while the latter covers April 25, 1915 - January 9, 1916. The evacuation of the battlefield was conducted in two phases by the Allies. Arburnu and Anafarta area was evacuated on December 20, 1915, while Seddülbahir on January 9, 1916. These evacuations marked the end of the Çanakkale Battles. Founded in the Adana-Mersin district, the 16th Division was first sent to Istanbul and then to the Çanakkale Front after the declaration of mobilization. The division was positioned near the left flank of the front, especially Kanlısirt in the area of Arburnu, until the end of the battles. Moreover, the division participated in major battles and military missions on the Çanakkale Front. Their last participation is in the evacuation of the front. The evacuation emerged as a compulsory action for the Allies because of many factors, such as endless and inconclusive trench warfare, the involvement of Bulgaria in the Great War, the functionalization of the Berlin Road, and the forthcoming winter conditions. This study aims to analyse the 16th Division's role during the evacuation of the Çanakkale Front. Therefore, the basis for the study is constituted of war diaries of the division, and November-January 1916 period is examined. In addition, the study attempts to offer an answer to the long-debated discussions as per military documents on whether the Turkish side was aware of the evacuation and could interfere with it or not.

Keywords: First World War, Çanakkale Front, 16th Division, Evacuation, War Diary.

Giriş

Bu çalışmada, Çanakkale Cephesi'nde görev yapan 16'ncı Tümen'in cephenin tahliyesi sürecindeki faaliyetleri incelenmektedir. 16'ncı Tümen, seferberlikle birlikte önce İstanbul'a sevk edilmiş ancak Çanakkale Cephesi'nin açılması ve birlik ihtiyacından dolayı Çanakkale muharebe sahasına intikal etmiştir. Çanakkale bölgesinde ise ismini burada yaşanan muharebelerin şiddetinden alan Kanlısirt bölgesinde tertiplenmiş ve Tümen'in ileri muharebe hattında yer alması zayıfatının da artmasına neden olmuştur. Makalede Tümen'in faaliyetleri askerî arşiv belgeleri ışığında ele almaktadır.

1. 16'ncı Tümen'in Kuruluşu ve Çanakkale Cephesi'ne Sevki

16'ncı Piyade Tümeni, 2'nci Ordu Müfettişliğinin 14 Aralık 1913 teşkilatında 6'ncı Kolordu emrinde üçer bölükten kurulu ikişer taburlu 47'nci, 48'inci ve 125'inci Piyade alayları ve 16'ncı Topçu Alayı'ndan teşkil edilmiştir. 16'ncı Tümen, 125'inci Alay ve 16'ncı Topçu Alayı'nın karargâhı Adana'dadır. 47'nci Alay'ın Mersin'de, 48'inci Alay'ınki ise Dört Yol'da bulunmaktadır. Avrupa'da gelişen siyasi olayların etkisi ile 27 Temmuz 1914 günü dört haftalık bir eğitim için bir kısım ihtiyat çağrılmıştır. Kısa bir süre sonra-2/3 Ağustos 1914- Kolordu'dan seferberlik emri gelmiştir. Buna istinaden hazırlıklarına başlayan 16'ncı Tümen 9 Ağustos 1914 tarihi itibari ile seferberliğini kısmen tamamlamış ve İstanbul'a hareket etmek için hazır hale gelmiştir.

16'ncı Tümen, 27 Ağustos 1914 tarihinden itibaren İstanbul'a hareket etmiş ve 17 Eylül 1914 tarihi itibari ile tüm bağluları ile İstanbul'a ulaşmıştır. 6'ncı Kolordu karargâhı Büyükçekmece'de, 16'ncı Tümen karargâhı ise Ömerpaşa Çiftliği'nde bulunmaktadır. Tümen, 20 Eylül 1914 tarihinden itibaren talim ve terbiye ile iştil olmaya başlamış, 17 Aralık 1914'te Karadeniz'den olası bir çıkarma ihtimaline karşı Ayamama Deresi ile Çırpıcı Deresi arasındaki bölgede gerekli tertibatı almıştır.¹

16'ncı Tümen, 24 Nisan 1915 tarihine kadar sık sık manevra, yürüyüş ve alarm talimleri yapmıştır. İstanbul bölgesinde yedi ay kadar eğitimle uğraştıktan sonra 25 Nisan 1915 tarihinde 6'ncı Kolordu Komutanlığı emri ile 3'üncü Kolordu emrine girmek üzere Gelibolu'ya hareket hazırlıklarına başlamıştır. 2 Mayıs 1915 tarihinden itibaren vapurlar ve karadan taşınmasına başlanmıştır. 3 Mayıs 1915 günü birlikler Gelibolu Yarımadası'na gelmeye ve tertiplenmeye başlamıştır. 125'inci Alay Kumköy'de, 47'nci Alay Akbaş'ta, 48'inci Alay'ın 1'inci Tabur'u Karaburgaz ile Yeniköy arasında, 2'nci ve 3'üncü Tabur Bolayır'da, Süvari, Sıhhiye ve İstihkâm Bölükleri Eceabat'ta, Kollar ise Gelibolu'da idi. 16'ncı Tümen, 3'üncü Kolordu'nun 4 Mayıs 1915 tarihli emri ile Bigalı Köyü'nün 1,5 km kadar batısında Kocaçimen Dağı doğu sırtlarında uygun bir yere nakledilerek Kuzey Grubu Komutanlığı

---

¹ *ATASE Arşivi*, Tarihçe Koleksiyonu, Kutu. 9, Dos. 63, Fih. 1- 25.

emrine verilmiştir.² 16'ncı Tümen buradan başlamak üzere Kuzey Grubu'nda 19 Mayıs 1915 Türk genel taarruzuna katılmış, bundan sonra 2 Temmuz 1915 tarihine kadar tahkimat, keşif ve gözetleme görevlerini icra etmiştir.³ 6-10 Ağustos 1915 tarihleri arasında Kanlısirt muharebesini icra etmiştir.⁴ Buradan başlamak üzere 16'ncı Tümen Gelibolu Yarımadası'ndan ayrıldığı 17 Ocak 1916 tarihine kadar olan dönemde keşif, gözetleme görevlerinin yanı sıra gece baskınlarına iştirak etmiştir. Ancak bu görevlerinin en önemlilerinden birisi de hiç şüphesiz Gelibolu Yarımadası'nın tahliyesi sürecinde üstlenmiş olduğu rol olmuştur.

2. Gelibolu Yarımadası'nın Tahliye Edilmesi Kararına Giden Süreç

Çanakkale muharebelerinde İtilaf Devletleri istedikleri hedeflere Ağustos 1915 ortalarına gelinmesine rağmen ulaşamamıştır. Bu duruma bir de yaklaşan kış şartlarının baskısı eklendiğinde durum içinden çıkılmaz bir hâl almıştır. İngiliz komuta kademesindeki isteksizlik her geçen gün artmaya başlamıştı.⁵ Buna karşın Hamilton, Tekke Tepe ve Kavaktepe'ye yeni bir taarruz yapılmasında ısrarcı davranmıştı. Öyle ki Londra'ya, 45.000 kişilik takviye kuvvet ve 50.000 kişilik yeni birlik gönderilmesi durumunda Türklere karşı üstünlük sağlanabileceğini bildirmişti.⁶

İngiltere'de devam eden tartışmalar bir yana Çanakkale'de 26 Kasım 1915 günü yaşanan hava şartları günlük yaşamı ve daha da önemlisi Yarımada'da kalma inancını önemli oranda tartışılır hale getirmeye başlamıştı. Çanakkale'de, 26 Kasım 1915 günü öğleden sonra rüzgâr hızını artırmaya başladı ve saat 16.00 civarında fırtınaya dönüştü.⁷ Yarımada'nın tamamında sel ve su taşkınları yaşandı ve siperler su ile doldu.⁸ Bir de

---

² *ATASE Arşivi*, Tarihçe Koleksiyonu, Kutu. 9, Dos. 63, Fih. 1- 26.

³ *ATASE Arşivi*, Tarihçe Koleksiyonu, Kutu. 9, Dos. 63, Fih. 1- 28.

⁴ *ATASE Arşivi*, Tarihçe Koleksiyonu, Kutu. 9, Dos. 63, Fih. 1- 29-30.

⁵ Ian Hamilton, *Gelibolu Hatıraları 1915*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2005, s. 262.

⁶ Ahmet Yurttakal, *Türk Kaynaklarına Göre Çanakkale Muharebeleri'nde Gelibolu Yarımadası'nın Tahliyesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2020, s. 13.

⁷ Mithat Atabay, "Çanakkale Savaşları'na Hava Şartlarının Etkisi", *100. Yılında Çanakkale Savaşları Uluslararası Kongresi*, Çanakkale-Türkiye (21-24 Mayıs 2015) 2015, s. 592-593.

⁸ Yurttakal, *Türk Kaynaklarına Göre Çanakkale Muharebeleri'nde Gelibolu Yarımadası'nın Tahliyesi*, s. 21.

buna geceleri -8 dereceye inen soğuk eklenmişti.⁹ Bu soğuklar kara dönmeye başladığında siperlerde ve daha da önemlisi muharebe hattında doğa ile mücadele etmek gerekiyordu.

Gelibolu Yarımadası'nda başlayan kar ve soğuk hızla etkisini göstermişti. Anafartalar bölgesinde üç gün etkili olan fırtınadan 5.000'den fazla asker etkilenmişti. İngiliz 9'uncu Kolordusunda ilk gün 200 asker donarak ölmüştü. Donma vakaları nedeniyle 6.500 asker tahliye edilmişti. Fırtına etkisi ile yolunu kaybeden kimi askerler Türk tarafına esir düşmüştü.¹⁰ Fırtınanın etkisi Türk tarafında da çok farklı değildi. Birçok asker sel sularına kapılarak boğuldu. Soğuktan birçok asker hayatını kaybetti ve yaklaşık 5.000 kişi etkilendi.¹¹ Sadece Anafartalar Grubu'nda 556 asker zayıt verildi.¹²

Gelibolu Yarımadası'ndaki olumsuz şartlara bir de iklim eklenmişti. Ve bu durum İngiltere'deki Çanakkale tartışmalarına daha da dikkat çekmeye başlamıştı. Tartışmalar basın aracılığı ile kamuoyu önünde yapılıyordu ve önemli bir konu daha vardı. Harekâtın maliyeti.¹³

Çanakkale Komitesi 20 Ağustos 1915 tarihindeki toplantısında ilk defa tahliye konusuna başlamıştı. Lord Kitchener, Gelibolu'dan vazgeçilmesi gerektiğini ancak tahliyenin zor olacağını ve daha da önemlisi çekilme esnasında verilecek zayıtın Mısır ve Hindistan Müslümanları üzerinde menfi bir tesir yapacağına dikkat çekmiştir.¹⁴

Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti yanında savaşa dâhil olması, Selanik seferi için kuvvet kaydırılmaya başlanması tüm dengeleri değiştirmeye başlamıştı. Yine de şartlar İngiltere'deki karışıklığı sona erdirmemişti. Bu şartlar altında Çanakkale Komitesi 9 Ekim 1915 tarihli toplantısında Gelibolu Yarımadası'nın boşaltılmasını görüştü.¹⁵ Ancak İngiltere'de bu konuda henüz

---

⁹ Charles Roux, *Çanakkale Seferi*, (Çev. Mehmet Nihat, Asım), İlhami Fevzi Matbaası, İstanbul, 1926, s. 221.

¹⁰ Yurttakal, a.g.e., s. 23.

¹¹ Tahsin Çelebican, *Çanakkale'de Nasıl Kazandı*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1937, s. 157.

¹² *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, c. V, k. III, Ankara, 2012, s. 439.

¹³ Serpil Sürmeli, "İngiliz Savaş Muhabiri Ellis Ashmead Bartlett'in Gözüyle Çanakkale Seferi Başarısızlığı ve Gelibolu'da Sıradışı Mücadelesi", *Atatürk Dergisi*, 5:1, 2006, s. 95.

¹⁴ Yurttakal, a.g.e., s. 29.

¹⁵ Figen Atabey, "İngiliz Savaş Konseyi'nin Çanakkale Stratejisi", *Çanakkale Muharebelerinin İdaresi Komutanlar ve Stratejiler*, (Ed. Lokman Erdemir, Kürşat Solak),

bir netlik yoktu ve 11 Ekim 1915 tarihli toplantıda da konu birçok farklı görüş içerisinde tartışılmıştı.¹⁶ Bu arada Çanakkale'deki İtilaf Devletleri komuta kademesinde de değişime gidilmiş ve Hamilton'un yerine Fransa'daki 3'üncü Ordu komutanı General Charles Carmichael Monro atanmıştı. Monro'ya verilen talimat Çanakkale'ye giderek yerinde incelemede bulunması idi. Cevaplaması gereken önemli bir soru da vardı: Yarımada tahliye mi edilmeli idi? Harekâta devam mı edilmeli idi?¹⁷ Monro bunun için bizzat 30 Ekim 1915 günü Gelibolu Yarımadası'na çıkmıştı. Muharebe sahasını tüm gerçekliği ile görmüştü ve bunlar raporunda tahliye kararı almasını önemli oranda etkilemişti.¹⁸

Monro'nun raporu¹⁹ İngiltere'deki tahliye kararsızlığını sona erdirmedeği gibi yeni tartışmaları da beraberinde getirmişti. Bunun üzerine İngiltere Hükûmeti 3 Kasım 1915'te toplanan Savaş Konseyinde bu kez Lord Kitchener'in Gelibolu'ya gönderilmesini istemişti. Kitchener,²⁰ Çanakkale'ye gitmeden önce Fransa Başbakanı Briand ve Savunma Bakanı Gallieni ile görüşmüştü. Kitcher'in ilk icraatlarından birisi de Monro'nun görevden alınması olacaktı.²¹ Ve Çanakkale'yi tahliye etmek için yerine Anzak Kolordusu Komutanlığı yapan Birwood getirilmişti.

Kitchener, 12 Kasım'da Seddülbahir'de, 13 Kasım'da Arıburnu bölgesinde incelemelerde bulundu.²² Lord Kitchener'in 12-13-14 Kasım 1915 günlerinde yapmış olduğu incelemelerde İngiliz ve Fransız komuta kademesinin fikirlerini dinledi.²³ Bu son yerinde tetkik, tahliye kararı ile sonuçlanacaktı. 30 Kasım 1915 tarihli toplantı ile öncelikle Arıburnu ve

---

Çanakkale Valiliği Yayınları, Çanakkale, 2015, s. 65.

¹⁶ Tim Travers, *Gelibolu 1915*, (çev. Fırat Asya), Elips Kitap, İstanbul, 2008, s. 269.

¹⁷ Robert Rhodes James, *Gelibolu Harekâtı*, (çev. Haluk V. Saltıkgil), Belge Yayınları, İstanbul, s. 468.

¹⁸ C.F. Aspinal Oglender, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale, Gelibolu Askerî Harekâtı*, (haz. Metin Martı), Arma Yayınları, İstanbul, 2005, s. 446.

¹⁹ Monro'nun raporu için bkz. *Çanakkale (Ümitleri Yanılgular, Gerçekler)*, Yay. Haz. Burhan Sayılır, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2003, s. 163-186.

²⁰ Kitchener'in raporu için bkz. *Çanakkale (Ümitleri Yanılgular, Gerçekler)*, Yay. Haz. Burhan Sayılır, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2003.

²¹ Ahmet Yurttakal, *a.g.e.*, s. 41.

²² Henry Wood Nevinson, *1915 Çanakkale Seferi*, Çev. Sebahattin Şenol, İz Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 316.

²³ Robert Rhodes James, *a.g.e.*, s. 483.

Anafartalar'ın tahliye edilmesi kararlaştırıldı.²⁴ Bu kapsamda Arıburnu ve Anafartalar'daki tümen ve tugay komutanlarına 12 Aralık'ta tahliye olacağı bilgisi verildi. Haber askerler arasında hızla yayıldı.²⁵

3. Çanakkale Cephesi'nin Tahliye Sürecine Kadar 16'ncı Tümen'in Keşif ve Gözetleme Faaliyetleri

Çanakkale Cephesi'nde Ağustos 1915'te yaşanan muharebeler, Avrupa'da yaşanan gelişmeler, Bulgaristan'ın savaşa Osmanlı Devleti'nin yanında katılması gibi birçok gelişme İtilaf Devletleri'nin Gelibolu Yarımadası'nı tahliye etme ihtimallerini daha çok ön plana çıkarmıştı. Bu noktada yaşanan gelişmeler de bunu doğrulamıştı. Osmanlı Devleti olası bir tahliyeye karşı keşif ve gözetleme faaliyetlerini yoğunlaştırmıştı. Nitekim bu amaçla 16'ncı Tümen tarafından 16/17 Kasım gecesi çıkarılan keşif kolundan istenilen sonuç alınamamıştır.²⁶

Yapılan keşiflerde İtilaf kuvvetlerinde görülen hareketlilik bağlamında olası bir baskın hazırlığı değerlendirmesi Arıburnu kuvvetlerini teyakkuza geçirmişti. Kuzey Grubu Komutanlığı, 19 Kasım 1915 tarihinde saat 15.15'te bir emir göndermiştir. Bu emre göre “düşmanın aldığı takviyelerle 19'uncu Tümen cephesinde ve özellikle de Bombasırtı bölgesinde 27'nci ve 28'inci Alay hatlarına” taarruz ihtimalinin olduğu bildirilmiştir. Bu nedenle 16'ncı Tümen'den ileri hatların takviye edilerek “müteyakkız” şekilde silah başında bulunması istenilmiştir. Ayrıca İtfaiye Alayı'nın ikinci taburu ile 63'üncü Alay'ın ihtiyatta bulunan taburunun her an harekete hazır olması istenilmiştir.²⁷

5'inci Ordu Topçu Komutanlığı, bağlısı olan tüm topçulara 19 Kasım 1915 günü bir emir yayınlamıştır. Bu emirde; her topçu grubu komutanının bağlı bulunduğu tümen cephesindeki İtilaf kuvvetlerinin vaziyetini ve topçusunun mevzileri ile mümkün olduğu kadar toplarının cinslerini, çaplarını ve kamufle edilip edilmedikleri bilgisinin öğrenilmesini istemiştir. Benzer şekilde İtilaf kuvvetlerinin makineli tüfek mevzileri ve geri

²⁴ Ahmet Yurttakal, *a.g.e.*, s. 46.

²⁵ Alan Moorehead, *Çanakkale Geçilmez*, Çev. Günay Salman, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 452.

²⁶ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-8.

²⁷ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-12.

mevzilerdeki ihtiyatları ile karargâhlarının yerlerinin tespiti emredilmiştir. Ayrıca her topçu grubu mıntıkasında bulunan piyade mevzilerine bir topçu subayı gönderilerek ilerideki piyade kıtaları ile irtibatın sağlanması ve bu şekilde topçu atışlarının tesirinin tespiti ile bundan hareketle bir kroki çizilmesi talep edilmiştir.²⁸

16'ncı Tümen tarafından yapılan keşifler, karşısındaki askerî birliklerin değerlendirilmesinde önemli paya sahipti. Birlikler, karşılarında bulunan İtilaf kuvvetlerinin ateş kabiliyetlerini zaman içerisinde kendi silah arkadaşlarınıninkisi kadar iyi öğrenmeye başlamıştır. Bu durum, doğal olarak İtilaf unsurlarının muharebe hattı hareketliliğinin fark edilmesi için de önemli bir yere sahiptir. Öyle ki 47'nci Alay 3'üncü Tabur'dan 20 Kasım 1915 günü gelen raporda İtilaf kuvvetlerinin yeni değişmiş olması ya da makineli tüfek kullandığı yönünde değerlendirilmedi bulunulmuştur. Buna gerekçe olarak ise harcanan fazla mermiler gösterilmiştir. Acemi olduğuna kanat edilen İtilaf unsurlarının “gözünü yıldırma” için bolca bomba atılması istenilmiştir. Bu emir ilk hatta bulunan tüm taburlara verilmiştir. Buna ek olarak İtilaf kuvvetleri unsurlarının hareketlerinin de gözlenmesi istenilmiştir.²⁹ Bu gözetlemelerin etkisi ile olası bir siper mücadelesi ihtimali için hazırlıklar da planlanmıştır. 16'ncı Tümen Komutanı Albay Şükrü Bey [Sakarya], 21 Kasım 1915 tarihinde Kuzey Grubu Komutanlığı'na gönderdiği emirde siperler dâhilinde “boğaz boğaza” mücadelenin devam ettiği bunun için hançer, kama benzeri bıçaklara olan ihtiyacın arttığını belirterek bunlardan talep etmiştir.³⁰

İtilaf Devletleri'nin 25 Kasım 1915 günü hareketsizliği merak ve tedirginlik yaratmıştır. Bu nedenle 25 Kasım 1915 günü saat 19.30'da yayınlanan emirde İtilaf kuvvetlerinin derin sükûnetinin keşif kolları ile mâhiyeti anlaşılacak şekilde ihlal edilmesi emredilmiştir.³¹ Bu tedirginlik büyük oranda haklı çıkmıştır. 26 Kasım 1915 günü sabah 16'ncı Tümen Topçu Grubu komutanı İsmet Bey tarafından yapılan gözetlemede İtilaf kuvvetlerinin hareketliliğine dair önemli bilgiler vermiştir. Buna göre

²⁸ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-11a.

²⁹ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls.4882, Dos. H-15, Fih.1-14a.

³⁰ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-14.

³¹ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-25a.

İtilaf kuvvetleri siperlerine yönelik yapılan gözetlemede Şehitler Tepesi ve Abdülvahap Sırtı'nda hiçbir İtilaf kuvveti gözlemcisi ve nişancısının olmadığı ve gecedan İtilaf kuvvetlerinin ateşinin kesilmiş olduğundan siperlerin tahliye edildiği rapor edilmiştir. Bunun üzerine 16'ncı Tümen topçusu tarafından Yeşiltarla istikametine atış yapılmasına rağmen karşılık verilmemiştir. Bu ateşe Palamutluk bataryaları da katılmıştır. Ancak buna da mukabele olmadığı görülmüştür. Cebel topçu komutanlarından alınan raporda İtilaf kuvvetlerinin daima Palamutluk'a atış yapan Yeşiltarla gerisindeki toplarının çekilerek aşağı indirilmekte olduğu bildirilmiştir. Bu durumun topçu ile sınırlı olmadığı anlaşılmıştır. Nitekim topçu efradının cephane sandıklarını naklettikleri, Yeşilsırt'ta -250 kadar piyadenin ağırlıklarıyla- hatta subay eşyaları ile çekildikleri görülmüştür. Arıburnu'ndan hareket eden bir vapurun cephane ve asker dolu olarak Bozcaada'ya gittiği görülmüştür. 16'ncı Tümen Topçu Grubu Komutanı İsmet Bey raporunun son bölümünde yaptığı gözlem ve değerlendirmeler sonucunda İtilaf kuvvetlerinin geri çekilmekte olduğu kanısını taşıdığını bildirmiştir.³²

16'ncı Tümen Topçu Komutanlığı'nın vermiş olduğu rapora istinaden 5'inci Ordu Komutanlığı'nın talebi üzerine 21 numaralı kolordu emri yayınlanmıştır. Bu emirde topçu komutanlığının keşfinin detayları öğrenilmeye çalışılmıştır. Durumun tam olarak anlaşılabilmesi için Kuzey Grubu Komutanlığı tarafından bütün cephe hattında, tümenlerce önemli görülen noktalara karşı keşif taarruzu yapılması emredilmiştir. Bu keşif taarruzu için “zeki zabitanın” komutası altında seçilmiş efrattan oluşan kuvvetli keşif kollarının oluşturulması emredilmiştir. Ayrıca bu askerlerin yanlarında tahrip malzemesi bulunması ve istihkâm askerleri ile birlikte hareket etmeleri istenilmiştir. Yine keşif kollarının birlikler arası sınırda görevli askerler ile de irtibat halinde olmalarının bilgi akışı için önemli olduğu bildirilmiştir. Keşif esnasında İtilaf hatlarının işgal edilmemiş, ya da bir iki asker ile tutulduğu görülüyorsa kuvvetli keşif kollarının geriden de takviye edilerek siperlerin ele geçirilmesi emredilmiştir. Bunun için birliklerin el bombaları ile donatılması istenilmiştir. Bu tip keşifte haberleşmenin önemi üst seviyede olacağı için irtibat askerlerinin iki kişi

---

³² *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-26a.

olmasına dikkat edilmiştir. Son olarak da keşif esnasında tüm birliklerin hazır olmaları ve topçu ateş desteği için de hedef tanzimi yapılması emredilmiştir.³³

16'ncı Tümen tarafından 27 Kasım 1915 günü Kuzey Grubu Komutanlığına saat 20.30 itibari ile akşam raporu gönderilmiştir. Bu raporda İtilaf kuvvetlerinin sessizliğini koruduğu, Kanlısırt'ta birkaç defa ayna çıkarttığı ve düzensiz bir şekilde keşif yapmaya çalıştığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca keşif esnasında Kanlısırt'tan düzensiz surette toprak atıldığı fark edilmiştir. Bunun üzerine saat 15.00'dan sonra 83 nolu siperin soluna, 79 nolu siperin sağ yanına topçu atışına başlanmıştır. Buradaki İtilaf kuvvetlerine ait çelik mazgallı siperler tahrip edilmiştir. Bu ateşe İtilaf kuvvetlerinin karşılık vermediği görülmüştür.³⁴

Cephedeki bu durum Ordu Komutanlığı nezdinde de şüphe uyandırmıştır. Öyle ki 5'inci Ordu Komutanı Liman von Sanders 27/28 Kasım 1915 gecesi birliklere göndermiş olduğu emirde tüm kıtaların son derece hazır bulunmalarını emretmiştir. Emrin devamında İngilizlerin Gelibolu Yarımadası'nda ya esir olmalarını ya da burada "ölüp kalarak terk etmek" zorunda kalmalarını istemiştir. Bunun için sınırlı keşif kollarından gelen bilgilerin yeterli olamayacağına dikkat çekerek İtilaf kuvvetlerinin kendi siperleri içerisinde az sayıda makineli tüfek tutarak ve az asker bırakarak Türk birliklerini aldatmaya çalışacağını ve böylece topraklarını gemilerine yükleyebileceklerini bildirmiştir. Buna engel olmak için uygun yerlerdeki cebel topraklarının daha ileriye sokulmasını ve bunlara ek olarak makineli tüfeklerin yerleştirilmesini ve kuvvetli kıtaların ileri hatlara yanıştırılmasını emretmiştir. Ancak bu şartlarda İtilaf kuvvetlerinin mevcut durumu hakkında esaslı bilgi alınabileceğini ifade etmiş ve ordu topçusunun piyadeye bütün kuvveti ile yardımcı olmasını istemiştir.³⁵

16'ncı Tümen tarafından 28 Kasım 1915 günü verilen sabah raporunun cephedeki sakinliğin devam ettiği yönünde olması dikkat çekicidir. İtilaf kuvvetlerinin ateş hatlarının tam olarak tespit edilemediği görülmektedir. Ayrıca 27/28 Kasım gecesi Kırmızısırt'ta Gedik noktasının

---

³³ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-2.

³⁴ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-5a.

³⁵ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-6.

güneyindeki İtilaf kuvvetleri üzerine gönderilen keşif kolu sağ ve sol istikametinde makineli tüfek ateşine maruz kalarak ilerleyememiştir. Diğer yandan Kırmızısırt'ta altıncı lağımdan çıkarılan keşif kolu ve İtilaf askerlerinin siperlerin üzerine çıkarak gözetleme yaptığını gördüğü esnada bomba ateşine maruz kalmıştır. Keşif kollarından bir şehit ve beş yaralı verilmiştir.³⁶ Keşif kolundan bir asker siperler önüne dizilmiş birçok tahrip kalıbı görerek bunlardan birisini almış diğerini alırken düşürmüştü ve ses çıkararak fark edilmiştir. Bunun üzerine İngiliz nöbetçileri mevzilerini terk ederek kaçmışlardır. Daha sonra ayak sesleri fazlaşmış bu da siperlerdeki askerlerin çok olduğu yönünde kanaat oluşturmuştur.³⁷ 16'ncı Tümen bölgesinde gerçekleştirilen başarılı keşif faaliyetlerine istinaden, Tümen tarafından İtilaf kuvvetlerinin mevcut durumunu göstermek için hazırlanan kroki 9 Aralık 1915 tarihinde Kuzey Grubu Komutanlığı'na gönderilmiştir. Komutanlık, bu krokideki tespitleri önemli oranda başarılı görmüş ve bölgedeki diğer tümenlere de aynı krokiyi göndermiştir.³⁸

16'ncı Tümen mıntıkası, Çanakkale Cephesi'nin tahliyesinden iki gün önceye kadar İtilaf kuvvetlerinin top atışlarına maruz kalmıştır. 18 Aralık 1915'te Kırmızısırt'a hafif piyade ateşi yapılırken, Kanlısırt'a hafif bomba ve şiddetli piyade ile makineli tüfek ateşi yapılmıştı. Bu süreçte Türk keşif kolları net bir bilgi sahibi olamamıştır.³⁹ Buna karşın Türk siper hatlarındaki bazı intizamsızlıklar komuta kademesince şiddetle ve ısrarla dile getirilmiş ve gerekli uyarılar yapılmıştır.

Kuzey Grubu Komutanlığı 18 Aralık 1915'te bağlı olan tümenlerine yayınlamış olduğu emirde bazı siperlerin İtilaf kuvvetlerinin bomba atışı ve lağım hazırlığından dolayı boşaltıldığının görüldüğü, emir alınmadıkça buna asla izin verilmemesi istenilmiştir. Buna istinaden alaylara gönderilen emire verilen cevapta 47'nci Alay bölgesindeki bazı siperlerin az sayıda nöbetçi ile tutulduğu anlaşılmıştır.⁴⁰

---

³⁶ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-7a.

³⁷ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-8.

³⁸ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-1a.

³⁹ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-7.

⁴⁰ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-9a.

Kuzey Grubu Komutanlığı son keşif harekâtını tahliyeden sadece bir gün önce yapmıştır. Komutanlık 19/20 Aralık 1915 akşamına kadar yapılan keşfin hangi alaylarca yapıldığını, komutanlarının kimler olduğunu, ne kadarlık bir kuvvet ile gerçekleştirildiğini, hangi istikametlerde yapıldığını ve sonuçlarını detaylı olarak talep etmiştir. Bu amaçla 16'ncı Tümen Komutanlığı yapmış olduğu keşfin raporunu üç madde halinde telefon ile yazdırmıştı. Rapora göre 125'inci Alay muharebe sahasında Gedik Dere'de görevli bir onbaşı nezaretinde dört askerden oluşan keşif kolu çıkarılmış ve bu askerler bir haber getirememiştir. Altıncı lağımdan İtilaf kuvvetleri hattındaki M siperi istikametine Osman Çavuş komutasında altı askerden oluşan bir kol ve Cemal Deresi'ne Abdülkadir Onbaşı komutasında kademeli siperlerin önüne dört askerlik bir keşif kolu çıkarılmış ancak haber alınamamıştır. 47'nci Alay muharebe hattında Cemal Dere'sine Abbas Onbaşı komutasında beş askerlik bir keşif kolu çıkarılmıştır. Sol kanatta Ahmet Onbaşı komutasında dört askerlik bir keşif kolu daha çıkarılmıştır. Her iki kol da hatların yakınlığından dolayı sürünerek 5-10 adım uzaktan gözetleme postası görevini icra etmiştir. Ancak gece yarısında fark edilmelerinden dolayı üzerlerine şiddetli bomba ateşi çekmiştir ve keşiften sonuç alınamamıştır.⁴¹

3.1. 16'nci Tümen'in Taarruz Hazırlıkları

16'nci Tümen'in, Kasım 1915'te yaptığı keşif ve gözetleme faaliyetleri İtilaf kuvvetlerinin tahliye hazırlığında olduğu yönünde idi. Dolayısıyla böyle bir ihtimale karşı taarruz hazırlıklarına başlanmıştır. Bu çerçevede Kuzey Grubu Komutanlığı 27 Kasım 1915'te saat 20.00'dan sonra 16'nci Tümen Komutanlığı'na göndermiş olduğu "çok acil" kodlu yazılı emrinde, 28 Kasım 1915 sabahına kadar, tümenler nezdinde icra edilecek bir mevzi taarruzunda; taarruzun nereden ne şekilde icra edileceği ve ne kadarlık bir kuvvete ihtiyaç duyulacağı [piyade, makineli tüfek, cebel topçusu], bunlara ilave olarak ne gibi bir topçu ateş desteği gerektiği yönünde bilgi istenilmiştir.⁴²

---

⁴¹ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-19.

⁴² *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-5a.

16'ncı Tümen Komutanlığı, 5'inci Ordu komutanlığı tarafından istenilen taarruz hazırlık planlamasına dair cevabını ivedi olarak Kuzey Grubu Komutanlığı'na göndermiştir. Buna göre, 16'ncı Tümen bölgesinde yapılacak olası bir taarruz için taarruz bölgesi olarak Kanlısirt tespit edilmiştir. Bu amaçla iyi eğitilmiş bir tabur piyade, iki makineli tüfek bölüğü *-maksim olmak şartıyla-* ve iki cebel topundan oluşan birlik ön görülmüştür.⁴³ Piyade taburunun Kanlısirt'ta "düşman" hatlarına en yakın olan Boyun noktasından İtilaf kuvvetleri siperlerine hücumla kalkması planlanmıştır. Makineli tüfek tertibatı ise iki makineli tüfek Kırmızısirt'ta, iki makineli tüfek İngiliz siperlerine, iki makineli tüfek Boyun noktası doğusuna ve iki makineli tüfek ise Kanlısirt'a tayin edilmiştir. Cebel toplarının da benzer şekilde bu hatlara yakın olarak yerleştirilmesi planlanmıştır. Böyle bir tertibat neticesinde yapılacak taarruzda İtilaf kuvvetleri siperlerinin büyük oranda ateş altına alınabileceği, makineli tüfek mevzi ve çelik mazgallı siperleri ve bomba mevzileri doğrudan doğruya tahrip edilebileceği düşünülmüştür. Ayrıca böyle bir tertiplenme ile mukabil İtilaf kuvvetleri taarruzuna ateşle karşılık verilebilirdi. Hücumun başarılı olabilmesi için İtilaf kuvvetlerinin mevzilerinin büyük oranda tahrip edilmesi gerektiği de raporda ayrıca vurgulanmıştır.⁴⁴

Diğer yandan harekâtın başarısı için tümen topçusunun desteğine ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca hücum kuvvetlerinin İtilaf kuvvetlerinin diğer mevzilerini ateş altına almaları için tümen topçularının Cemaldere güneyindeki kademeli siperleri, Aldülvahap siperlerini ve Yeşildere civarındaki makineli tüfek mevziisini ateş altına almaları zorunlu görülmüştür. Hücum esnasında ortaya çıkacak makineli tüfekler görülürse bunları ilk gören Türk topçusu tarafından ateş altına alınması emredilmiştir. Piyadenin İtilaf kuvvetleri siperlerine girmesi durumunda ise Boyun noktasındaki makineli tüfek takımının ele geçirilen siperlere taşınması istenilmiştir. İtilaf kuvvetleri mevzilerinin ele geçirilmesinde el bombaları da dâhil olmak⁴⁵ üzere bütün araç gereçlerden istifade edilmesi gerektiği, taarruz için piyade taburunun 16'ncı Tümen'den seçilmesi durumunda

⁴³ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-6.

⁴⁴ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-7.

⁴⁵ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-6a.

bu birliklerin talim ve terbiyeden geçirilerek siperlere alıştırılması gerektiği de vurgulanmıştır.⁴⁶

5'inci Ordu Komutanlığı'nın olası taarruz hazırlığı emrine istinaden 16'ncı Tümen Komutanlığı da bağlılarına emir vermiştir. Buna göre tümen 47'nci ve 125'inci Alay'a aynı gün gönderdiği emirlerde birliklerin topçu alay komutanı nezdinde seğıilecek mevziler için gerekli hazırlıkların yapılmasını emretmiştir. Bir yandan da 47'nci Alay Komutanlığından, Boyun Noktası ve çevresinin savunma ve saldırı için yakından etkili şekilde ateş altına alınması için makineli tüfek mevzilerinin hızla seğıilmesini, 33'üncü ve 125'inci Alay'ın makineli tüfek bölük komutanlarına gerekli talimatlarının verilmesini emretmiştir. Mevzi seğıimi konusunda yardım edilmesi istenilmiştir. 125'inci Alay komutanlığına gönderdiği emirde ise Kırmızıışıt'tan Kanlıışıt'a ve Boyun noktası ile çevresindeki İtilaf kuvvetleri siperlerini ateş altına almak üzere ivedi olarak iki adet makineli tüfek mevziisi seğıilmesi emredilmiştir.⁴⁷

İtilaf kuvvetlerinin çekilme ve tahliye emarelerine karşı 5'inci Ordu Komutanlığı nezdinden yürütölen hazırlıklardan birisi de topçu komutanlığında olmuştur. Buna göre piyadenin araziyi iyi şekilde öğrenebilmesi için topçu subaylarının gerisindeki gözetleme mevkilleri yeterli görölmemiştir. Bu noktada topçu batarya komutanları en ileri piyade hatlarına giderek buradaki dost ve düşman mevzilerini detaylı olarak öğrenmesi gerekli görölmüştür. Böylece topçu birlikleri ve piyade arasındaki irtibat tesisi de sağlanmış olacaktır. Hücüm, piyadenin topçu birliklerine aktaracağı bilgi ile olacaktır. Bu nedenle topçu ve piyade arasındaki irtibatın tesisi oldukça önemliydi. Bu irtibat kurma işini 5'inci Ordu komutanı Liman von Sanders işaret fişekleriyle çözüleceği kanaatine varmıştır. Bu amaçla işaret fişeklerinin batarya tarassut mevkillerinde gündüzden hazırlanması istenilmiştir.

İşaret tabancalarından atılacak fişekler ve renklerine göre anlamlarını şöyle açıklamıştır:

- Beyaz işaret fişeği: Piyade buraya kadar ilerledi,

---

⁴⁶ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-7.

⁴⁷ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-7.

- Kırmızı işaret fişegi: Topçu ateşi düşen nokta,
- Yeşil işaret fişegi: Burada topçu himayesi gerekmektedir.

26 Kasım 1915 gününden itibaren İtilaf kuvvetlerinin çekilme emarelerine karşı 29 Kasım 1915'te baskın şeklinde topçu ateşi yapılmıştır. Sabah saat 10.00'da Türk topçu ateşi başlamıştır. Topçu ateşi Yükseksirt'a sınırlı bir etki yapmıştır. Nitekim 12'lik adî obüslerin gözetleme mevkiileri ile olan kablo irtibatı sağlam olmadığı için istenilen ateş tanzimi yapılamadan atış icra edilmiştir. Kırmızısirt'a karşı ateş etmesi gereken 15'lik obüsler geç kalmış batarya mesafe tayini 700 metre olup istenilen sonuç alınamamıştır. Buna rağmen Kanlısirt'a karşı yapılan atışlar etkili olmuştur. Bu bölgede birçok korunaklı alan tahrip edilebilmiştir. 24'lük havanların oldukça etkili olduğu görülmüştür. Abdülvahap sırtındaki dört makineli tüfek mevziisi tahrip edilmiştir. Bu etkinin yanı sıra asıl önem arz eden konu ise İtilaf askerlerinin mevcudu ve hareketliliği konusunda elde edilen bilgi olmuştur. Buna göre 19'uncu Tümen bölgesinde birkaç gündür devam eden sessizliğin aksine karşı ateş ile bazı Türk askerlerine ait gözetleme aynalarını kırmıştır. 16'ncı Tümen bölgesindeki topçu ateşinin etkisi nedeni ile başlarını çıkaramamışlardır. Ancak çok az tüfek ateşi ile karşılık verilebilmiştir. Buna rağmen Kanlısirt'ın güney kısmı ve Abdülvahap Sırtı boş değildir.⁴⁸ Yine de bölgedeki topçusunun ateş gücü düşünüldüğünde ateş miktarı 1/2 veya 1/4 oranında az olduğu anlaşılmıştır. Yaylatepe'deki obüslerin atışları takip edilmiş ise de eski mevzilerinde olmadıkları anlaşılmıştır. Bütün bunlardan farklı olarak bugüne kadar yapılan bütün topçu ateş baskınlarında İtilaf kuvvetleri topçu mevzileri son ana kadar karşılık vermişken bu defa mevzilerinden azami birkaç el ateş açıldığı görülmüştür. Öyle ki Türk topçusunun Kanlısirt'a yoğun ateşine rağmen ancak dört mermi ile karşılık verilebilmiştir. Diğer yandan karargâhlarında atış anında görülen telaş bugün görülmemiştir. Kuzey Grubu Komutanlığı raporunda bu durumu "ahval-i umumiyesinde büyük bir sükûnet ve intizar hiss olunur" şeklinde yazmıştır. Ayrıca söz konusu raporun devamında piyade kuvvetleri hakkında tam olarak bir bilgi edinilmediği ordugâhlarında ve geri hizmet kıtalarında birkaç gündür eskisine göre daha az sessizlik

---

⁴⁸ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-19.

olduğu ve atış tecrübelerinden anlaşıldığına göre yeni bir birlik takviyesi olduğuna işaret ettiğine dikkat çekilmiştir. Topçu kuvvetleri noktasında ise “kati surette bir sükûn ve sükûnet içinde buldukları” bunun cephanе tasarrufu izleminin yanı sıra bir miktar topçu çekilmiş olduğuna ihtimal verilmiştir. Benzer şekilde donanması da sınırlı bir hareket alanı yaratmıştır. Arıburnu açıklarında bir nöbetçi gemisi hastane gemilerinin yanına gelmiş başka gemilerine rastlanılmamıştır.⁴⁹

3.2. 16’ncı Tümen’in Eğitim Faaliyetleri

16’ncı Tümen tarafından Çanakkale Cephesi’nin tahliye sürecinde icra edilen eğitimler iki ana yaklaşımda değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi rutin eğitim ve talimler, ikincisi ise olası bir tahliye esnasında icra edilecek hücum eğitimleri. Özellikle Kasım 1915’ten sonra harp ceridelerine yansıyan eğitimler incelendiğinde rutin eğitim ve talimlerin hücum hazırlığı içerdiği görülmektedir. Nitekim 18 Kasım 1915’te 125’inci Alay Keklik Dere’de, 47’nci Alay Karayörük Deresi’nde, 48’inci Alay Mersin Dere’de talim gerçekleştirmiştir. Ayrıca bölgenin nazik durumundan dolayı bu kıtaların eğitim amacıyla uzak bölgelere gönderilmemesi emredilmiştir.⁵⁰ Bu çerçevede birlikler “hızlı nişangâh tanzimi, nişan, ateş, gözetleme, süratle süngü takma, düşmana saplama, bomba atma, düşman gözetlemesine mani olma, süratle yere yatma, süratle koşma, geniş ve derin engellerden atlama, düşman siperini işgal etme, bomba ile hücum, süngü ile hücum, baskın tarzında hücum, gözetlemede bomba kullanma, düşman taarruzunu süngü hücumu ve bomba ile def etmek ve karşı taarruz” icra etme eğitimleri gerçekleştirmiştir.⁵¹

Kasım ayında yapılan keşiflerde elde edilen bilgiler İtilaf kuvvetlerinin Çanakkale Cephesi’ni tahliye etmelerine yönelik idi. Bu nedenle 5’inci Ordu Komutanlığınca 1 Aralık 1915 günü “hücum talimlerinin suret-i icrası için emir” yayınlanmıştır. Bu emire göre kolordu tarafından daha önce verilen talim emrinde avcı siperlerinin ve hendeklerinin inşası işinin hemen bitirilmesi istenilmiştir. Bununla birlikte her tabur kendi talimgâhında iki mangalık ve her tümen ise kendi büyük talimgâhında bir bölüklük

⁴⁹ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-20.

⁵⁰ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-10.

⁵¹ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-10a.

siperler yaptırması emredilmiştir. Talim için bu hendeklerin etraflarının kazıklar ile üzeri örülmüş ve dallarla takviye edilmesi istenilmiştir. Her gece icra edilecek bu eğitimlerin programı ise şu şekilde belirlenmiştir.

- Yarım saat ava çıkarak hızla ileri gitmek, ileri gidildiği esnada her askerin sağ ve soluna doğru açılması ki böylece toplu olarak ileri gidilmenin toplu olarak şehit olma tehlikesine neden olacağının öğretilmesi, süngü muharebesi için askerlerin aynı anda “düşman hendeklerine” ulaşması, bu amaçla “süratle ileri” gitmek için askere koşma talimleri yaptırılması,
- Askerlerin yere yatarak silah doldurma ve hedefe nişan alarak tetik çekme talimleri yaptırılması, yapılacak eğitimler için “efradın gayet çabuk silahını doldurmasına ve gayet sükûnet ile nişan alarak ateş etmesi,
- Sahra usulünde yapılmış olan tel ve hendeklerin üzerinden sıçramak ve derin hendeklere girerek yukarıya doğru sıçrama talimleri yapılması, hendeklere girip çıkma esnasında iki askerin bir birine yardımcı olması,
- Eğitim sonrasında yirmi dakikalık dinlenme ve sonrasında bir buçuk saatlik teorik eğitim planlamıştır.
- Eğitimin son bölümünü ise hücum oluşturmuştur. Buna göre hendeklerin askerler tarafından işgali esnasında gürültü edilmemesi ve ses çıkarılmaması hatırlatılmıştır. Birinci hücum hattının her an hazır olması ve subayların işareti ile hendeklerinden fırlamaları ve takım ile manga komutanlarının askerden önce hendeklere ulaşmaları istenilmiştir. Diğer yandan askerlerin siperlerinden çıkmalarını müteakip hızlı ve düzenli bir şekilde seri olarak düşmana doğru ilerlemeli, ilk hat askerleri silahları boş ve süngülerini takmış bir şekilde sol ellerinde taşıyarak sağ ellerinde de el bombalarını taşıyarak hücumla hazırlanmaları emredilmiştir. İlk sıçrayışın Türk siperlerinden İtilaf kuvvetlerinin siperlerinin içine girmesine kadar devam edilmesi istenilmiştir. Diğer yandan hücum eden Türk askerlerinin İtilaf kuvvetlerinin siperlerinin önünde yatarak ateşe başlamalarının kesinlikle menedilmesi emredilmiştir. Ayrıca topçu ateşi ile etkisiz hale getirilemeyen makineli tüfeklerin el bombaları aracılığıyla tahrip

edilmesi planlanmıştır. Hücüm esnasında ihtiyaç duyulacak merdiven ve hücüm köprüleri istihkâm birliğine bildirilmiş buna mukabil hazır olur olmaz birliklere dağıtılması istenilmiştir. Bir yandan da köprüleri taşıyacak dört askerin güçlü olmasına dikkat çekilirken eğitimleri de hatırlatılmıştır. Köprü taşıyacak askerler silahsız olarak hazır bulunacaktı ve el bombaları ile teçhiz edilecekti. Hücüm dalgalarında ise çabukluk azami olarak öne çıkmış ve ilk siperlerin ele geçirilmesi itibari ile ileriye doğru her hattın takibine özen gösterilmiştir.⁵²

Çanakkale Cephesi'nde Arıburnu'nun 20 Aralık 1915 tarihinde tahliye edilmesinden sonra bölgede bulunan birlikler rutin eğitimlerine devam etmiştir. Bu bağlamda 5'inci Ordu Komutanlığı tarafından verilen emir gereğince Kuzey Grubu Komutanlığı'na bağlı birlikler talim ve terbiye ile meşgul olmaya başladılar. Buna göre piyadeler ileri karakollarında bulunan ve her hafta değişen bölükleri dışındaki birlikleri ile öğleden önce ya da sonra günde üç saat eğitim ile uğraşmaları istenilmiştir. Eğitimler bölükler ya da taburlar nezdinde yapılacak ve bunun için tahsis edilen talimgâhlar kullanılacaktır. Eğitim esnasında temel tehlikelerden olan uçak saldırılarına karşı gözetleme için asker bulundurulacaktır. Eğitimlere dair de günlük rapor talep edilmiştir. Makineli tüfek eğitimlerinde uçaktan korunmak için kullanıldığı için boşta olanlar ile eğitimin devamı planlanmıştır. Muharip birliklerin tümen bombacıları ile birlikte eğitimlerine devamı istenilmiş ve bomba kursları devam etmiştir. Topçuların buldukları mevkiilerde kalması ve uçaksavar görevi alanlar dışındaki bataryalar ile talimleri esas kabul edilmiştir. İstihkâm birlikleri tümenlerinin istihkâm işleri için birer takımlarını yanlarında bulunduracak ve bunlar sürekli olarak değiştirilecektir. Kalanları da buldukları cephe gerisinde talim ve terbiye meşgul olmaya devam edecektir.⁵³

3.3. 16'ncı Tümen'in Tertiplenmesi ve Yaşanan Değişimler

16'ncı Tümen'in Çanakkale Cephesi'ne intikali ile birlikte kısa süre içerisinde Arıburnu'na sevki gerçekleşmiş ve Tümen muharebeler boyunca

---

⁵² *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-24-25.

⁵³ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-26.

Kanlısirt merkez olmak üzere konuşlanmıştır. Buna rağmen farklı tarihlerde tertiplenmesinde değişimler yaşanmıştır. Bu çerçevede 16'ncı Tümen mıntıkasında 26 Kasım 1915 günü görev değişimi yaşanmıştır. Buna göre 126'ncı Alay; 19'uncu Tümen'in sağ kanadı ile 48'inci Alay'ın 1'inci, 2'nci ve 3'üncü Taburları tarafından tutulan siperlerini işgal edecektir. Bu durum siperlerin değişimi için verilen emir çerçevesinde yürütülecektir. 48'inci Alay böylece geri hatta alınarak Mersin Deresi'nde karargâhına çekilmiş ve eğitim ile iştigal etmeye başlamıştır.⁵⁴ 16'ncı Tümen'in tertiplenmesinde yaşanan ikinci değişim ise Arıburnu bölgesinin tahliyesi sonrasında olmuştur. 16'ncı Tümen'in ileri hat konusunda 22 Aralık 1915 günü yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre;

- 63'üncü Alay'ın Güney Grubu'na katılması nedeniyle Keltepe'den başlayan hat 16'ncı Tümen'e iltihak etmiştir.
- 125'inci Alay'ın Kikirik Deresi'ne [hariç] kadar olan mıntıkası 47'nci Alay'ın ileri karakol bölüğünü değiştirecektir.
- Keltepe [hariç] Azmak Dere'ye kadar olan mıntıka Mürettep Tümen sorumluluğunda olacaktır.
- 47'nci Alay, 63'üncü Alay'ın boşalttığı mahfuz alanlara yerleşecektir.⁵⁵

Aynı günlü diğer bir emirde ise 16'ncı Tümen'e bağlı topçu birliklerinin bir bölümü Güney Grubu'na kaydırılmıştır. Buna göre; 12'lik seri ateşli obüs takımı, 16'ncı Sahra Topçu Alayı'nın Birinci Taburu, 7'nci Sahra Topçu Alayı'nın avcı taburu, 39'uncu Sahra Topçu Alayı'nın Yedinci Bataryası, 3'üncü Sahra Topçu Alayı'nın Yedinci Batarya'sı cephane arabaları ile birlikte sevk edilmiştir. Ayrıca 10,5'luk hafif obüs bataryası ile Kayalı Tepe mıntıkasında bulunan Bulgar topu da Güney Grubu'na sevk edilmiştir.⁵⁶

Arıburnu bölgesinin tahliyesi sonrasında kıyı hattını tutan birlikler nezdinde ikinci değişim 29 Aralık 1915 tarihinde yaşanmıştır. Buna göre; 19'uncu Tümen Sazlı Dere [dâhil] Azmak Dere'ye [dâhil] kadar sahil hattını muhafaza edecektir. 72'nci Alay Sazlı Dere'den [dâhil] itibaren Korku

⁵⁴ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-25.

⁵⁵ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-21a.

⁵⁶ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-22a.

Dere'ye [dâhil] kadar, 57'nci Alay Korku Dere'den [hariç] Kel Tepe'ye [dâhil] kadar, 77'nci Alay Kel Tepe'den itibaren Azmak Dere'ye kadar olan sahil kısmını teslim alacaktır. Sahil muhafazasını üstlenen alayların önemli bir bölümü buldukları mahallerde kalacaklardır. 27'nci ve 126'ncı Alaylar kendi ordugâh mahallerinde toplu olarak bulunacaklardır. 19'uncu Tümen sahilin muhafazasına ait tertibatın krokisini 16'ncı Tümen'den alarak şimdiye kadar yapılan görevi teslim almış olacaktır. 16'ncı Tümen görevini teslim ettikten sonra birliklerini geriye çekerek toplu halde bulunduracaktır. Ve bu değişim 30 Aralık 1915 akşamına kadar tamamlanacaktır.⁵⁷

3'üncü Kolordu Komutanlığı 6 Ocak 1915 günü 16'ncı Tümen'e "gayet mahrem" bir emir göndermiştir. Bu emire göre 16'ncı Tümen Güney Grubu'nda yapılacak olan bir hücumda bölgeye intikal edecek ve 1'inci Tümen'i takviye edecekti. Bu amaçla üst komutanlık tümenin hücum talimlerini yoğunlaştırmasını istemiştir. Ayrıca taarruzun gece yapılması ihtimaline karşı gece eğitimlerini öncelmesi emredilmiştir. Bu amaçla 16'ncı Tümen Komutanlığı Alay komutanlarına emri bildirmiştir. Bu kapsamda 48'inci Alay, Albayrak Sırtı, Yeşil Sırt, Kemal Tepe kuzeyinde eğitim yapacaktı.⁵⁸ 16'ncı Tümen 7 Ocak 1916 günü saat 13.00'da Kolordudan gelen emir gereğince Güney Grubu'na hareket etmesi emredilmiştir. Bunun üzerine tümen komutanlığı aynı gün bağlılarına hareket emri vermiştir. Buna göre askerin üç günlük yemeği ile birlikte harekete hazır olması, muharebe ağırlıklarının alınması, büyük ağırlıkların ikinci bir emre kadar beklemesi, portatif çadır ve yağmurlukların alınması emredilmiştir.⁵⁹

4. Arıburnu Bölgesinin Tahliyesi ve 16'ncı Piyade Tümeni

Çanakkale Cephesi'nin tahliyesi iki ayrı tarihte olmuştur. Arıburnu ve Anafartalar bölgesi 20 Aralık 1915'te İtilaf Devletleri tarafından tahliye edilmiştir ve tahliye ancak İtilaf Devletlerinin çekilmesi sonrasında fark edilmiştir. 16'ncı Tümen bölgesinde saat 07.40 itibari ile 47'nci Alay Şüheda Tepesi'ni tam olarak ele geçirmiştir. Saat 07.30'da 16'ncı Tümen komutanı Kırmızısırt'ta bulunan topçu komutanlığına gönderdiği emirde piyadenin Süvari Tepe ve Şüheda Tepe hattında sahile kadar ineceğini, buna istinaden

⁵⁷ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-30.

⁵⁸ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-18, Fih. 1-7.

⁵⁹ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-18, Fih. 1-7a.

denizden yapılacak bombardımandan korunmak için sahra topçuları için mahfuz alanların seçilerek hazırlanmasını emretmiştir. Bir cebel bataryasının da ileri mevziye alınabileceği bildirilmiştir. Bu emir verilmeden önce 47'nci Alay Komutanı'na o ana kadar Kırmızısu'ya geçemediği için telefon ile bildirildi. Ve cebel bataryası yeni mevkiine geçmek için hemen hareket etti. Saat 8.30'dan önce 47'nci Alay iki taburu ile ileri hatta ve bir taburu ile geri hattaki mevkiini almış ve keşif kolları denize kadar ulaşmıştı. Aynı saatlerde topçu komutanı İrfan Bey'den gelen raporda “düşman kâmilten defolmuştur. Deniz sahiline kadar (Arıburnu dâhil) piyademiz düşman sahilini işgal etmiştir. Düşman on buçukluk⁶⁰ bir kıyı topunu terk etmiştir. Cebel topunun Sivri Tepe'ye tayin edildiği maruzdur” denilmektedir.⁶¹ Aynı saatlerde-08.45- 16'nci Tümen'e bağlı diğer bir birlik olan 125'inci Alay da Büyük Arıburnu İskelesi'ni iki taburu ile tutmuş ve bir taburunu da Korku Deresi'ne ihtiyatta bırakmıştı. 16'nci Tümen kıyı hattını tutan her iki alayına gönderdiği emirde İtilaf kuvvetlerinden kalan eşyaların çeşit ve miktarını öğrenmenin oldukça önemli olduğu bildirilmiştir.⁶²

Arıburnu'nda bulunan Türk kuvvetleri, İtilaf Devletlerinin tahliyesi ile birlikte hızla kıyı hattına inmişlerdi. Ancak bu durum birlikler nezdinde bazı düzensizlikleri de beraberinde getirebilirdi. Bunun için tümenler arasında iletişim sağlanmaya başlamıştır. 16'nci Tümen önce 125'inci ve 47'nci Alay'a gönderdiği emirde hiçbir alayın diğer birliklerin sorumluluk sahası içerisine girmesinin doğru olmayacağı ifade edilmiş ve 27'nci Alay'dan 47'nci Alay mıntıkasına ve sahile inen askerlerin çekilmesi gerektiği bildirilmiştir. Bu emir daha sonra 19'uncu Tümen'e yazılarak 16'nci Tümen'in Süvari Tepe ve Şehit Tepe hattını tuttuğu ve ileriye giden taburlarının denize kadar ulaştığı bu hali ile 27'nci Alay'ın sorumluluk sahası güneyine doğru yapmış olduğu açılmanın bir karışıklığa mahal vermesi ihtimalinden dolayı engellenmesi istenilmiştir.⁶³

---

⁶⁰ Daha sonra bu topun 7,5'luk olduğu anlaşılmıştır.

⁶¹ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-15.

⁶² *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-15a.

⁶³ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-16.

16'ncı Tümen bir yandan da sorumluluk sahası içerisinde mevzilenmesini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Bu amaçla 8'inci Cebel Bataryası Sivri Tepe'ye, Cemal Deresi'nin üst kısmına konumlanmıştır.⁶⁴

Tüm bu faaliyetler İtilaf Devletlerinin gemi ateşi altında devam etmiştir. Öyle ki 125'inci Alay'ın saat 9.10'da gönderdiği raporda Arıburnu iskelelerinin ateş altında olduğu ve İtilaf donanmasının iki zırhlı ile Korku Deresi'ne ve Süvari Tepe'yi ateş altına aldığı bildirilmiştir. Bu durum 16'ncı Tümen tarafından Kuzey Grubu Komutanlığı'na sorulmuştur.⁶⁵

Kıyı hattının tutulmasındaki disiplinin sağlanabilmesi için Kuzey Grubu Komutanlığı'ndan 20 Aralık 1915 günü saat 16.20'de bir emir yayınlanmıştır. Bu emre göre:

- 19'uncu Tümen Sazlı Dere'den Hain Tepe'ye [dâhil] kadar; Çakal Tepe, Serçe Tepe, Hain Tepe bir bölük tarafından tutulacak,
- 16'ncı Tümen Hain Tepe'den [hariç] geçerek Kikirik Deresi'nin kuzeyindeki tepeye kadar aynı alaydan iki bölük ile mümkün olduğu kadar sahile yanaşacaktır.
- Mürettep Tümen Kikirik Deresi'nden [dâhil] Azmak Deresi'ne [dâhil] kadar Çakal Deresi'nin kuzeyindeki tepe ile Kel Tepe'yi bir bölük ile tutacaktır.⁶⁶

77'nci Alay mevcut konumunda kalacaktır. Bununla birlikte ileride bulunan kıta ile telefon irtibatı temin edilecektir. Diğer yandan birlikler şimdiye kadar buldukları ordugâhlarında kalacaklardı ve ileri karakol bölükleri ile kıtalar arasında irtibat tesisine azami özen gösterilecekti. Arıburnu iskelelerini tahrip görevi ise 19'uncu Tümen'e verilmiştir.⁶⁷

İtilaf kuvvetlerinin Arıburnu bölgesini boşaltması ile geride çok miktarda ganimet bırakmıştır. Burada önemli olan şeylerden bir tanesi de bu malzemenin güvenli olarak Kolordu'ya taşınması idi. Bu amaçla Kuzey Grubu Komutanlığı 20 Aralık 1915 günü 16'ncı Tümen'e göndermiş olduğu emirde tümenler için tayin edilen mıntıklar dâhilinde bulunan

⁶⁴ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-16.

⁶⁵ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-16a.

⁶⁶ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-17.

⁶⁷ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-17a.

ganimetlerin toplanması için tümenlerce subayların görevlendirilmesi ve subaylar marifetiyle belirlenecek toplanma mahallerine kalan malzemelerin getirilerek hızla kolorduya bildirilmesi emredilmiştir. Ayrıca siperler içerisindekiler de dâhil olmak üzere ele geçen her türlü kitap, evrak, mektup ve defter gibi yazılı malzemenin toplatılarak bunların üzerine nerelerde ve hangi siperin içerisinde bulunduğu yazılmak şartı ile gönderilmesi istenilmiştir. Diğer yandan sahil mıntıkası ve bölge birlikler nezdinde sorumluluk sahalarına ayrılmış ve askerlerin izinsiz olarak bu alanlar içerisinde dolaşmaları yasaklanmıştır.⁶⁸

Arıburnu bölgesindeki Türk birlikleri 21 Aralık 1915 günü mevkillerini güçlendirmek için ilk emirlerini de almaya başlamıştır. Bu noktada 16'ncı Tümen 125'inci ve 47'nci Alay'a sabaha karşı saat 5.30'da gönderdiği emirde birer bölüğün kıyının savunulması ve gözetlemesi için görevlendirilmesini talep etmiş bu amaçla kıyıya oldukça yaklaşılmasını istemiştir. Bir yandan da sahil boyunca keşif kollarının geceleri düzenli olarak çıkarılması emredilmiştir. Bu amaçla 125'inci Alay, Hain Tepe'de ileri karakol bulunduracaktır.⁶⁹

İtilaf Devletlerinden sahilde kalan ve taşınamayan malzemenin daha fazla kalması tahrip edilme ihtimalini de ortaya çıkardığı için 21 Aralık 1915 günü taşınması zorunlu görülmüştü.⁷⁰ Ayrıca kalan bu malzeme birçok kazaya da sebebiyet vermiştir. Nitekim 125'inci Alay'dan bir asker 21 Aralık 1915 günü kırmızı bakırdan iki kutu dinamit bulmuş, bunları karıştırırken patlamış ve üç arkadaşı ile birlikte yaralanmıştır.⁷¹ Arıburnu bölgesinin tahliyesi sonrası önemli konulardan birisi de İtilaf kuvvetlerine ait hatların korunması olarak görülmüştür. Kuzey Grubu Komutanlığı 22 Aralık 1915 günü saat 10.25'te 16'ncı Tümen'e gönderdiği emirde "düşman ileri mevzilerinin bozulmamasını", asli halleri ile muhafaza edilmesini, bu durumun "tarih-i harp noktai nazardan da mezkûr mevzilerin tahrip edilmeden kalmalarının" gerektiğini vurgulamıştır.⁷² Ancak bu durum İtilaf donanmasının Arıburnu bölgesine denizden yaptığı saldırılar

⁶⁸ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-18.

⁶⁹ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-17a.

⁷⁰ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-17a.

⁷¹ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-21.

⁷² *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-22.

ile çok da kolay görülmemektedir. 23 Aralık 1915 saat 9.30'dan sonra İtilaf kuvvetlerine ait bir torpido ışıkları kapalı şekilde Seddülbahir'den Arıburnu açıklarına gelerek iskele civarına birkaç mermi atarak Bozcaada istikametine gitmiştir. Yine bir gün sonra İtilaf kuvvetlerine ait bir kruvazör ile bir torpido 24 Aralık 1915 günü saat 22.30'dan sonra Seddülbahir'den Anafarta açıklarına doğru geçerken Palamutluk'a birkaç mermi atmıştır. Bir yandan da bir uçakları ile Örenardı Deresi'ndeki 48'inci Alay 1'inci Tabur ağırlıkları civarına bir bomba atmak sureti ile bir askeri hafif şekilde yaralamıştır.⁷³

4.1. 16'ncı Tümen Anıtı

16'ncı Tümen, Çanakkale Muharebeleri süresince vermiş olduğu şehitler adına Kanlısirt'a "basit bir abide" inşa etmiştir. Bu abidenin resmî açılışının 12 Ocak 1916 günü saat 18.00'da yapacağını Kolordu Komutanlığı'na bildirilmiştir. Bu kapsamda her piyade alayından birer mürettep bölük istenilmiştir. Bu abide her iki tarafın ara hattını teşkil eden bir noktada "alelecele çimento ve ahşap" ile yapılmıştır. Abide 16'ncı Tümen'in bölgeden hareketinden iki gün önce açılmıştır. Abidenin üzerindeki kitabede şu yazmaktadır;

“(Türk'ün Zûri İngilizleri Kaçırdı)

İngilizlerin otuz sekizlik kadar mermi atan gemisi gökten bomba ve çivi saçan tayyaresi yer altından lav püsküren lağmı, yer yüzünden ateş, çelik fırlatan obüs ve bombası vardı. Türk'ün ancak bir Allah'ı vardı bir de sekiz aydır fedasından çekinmediği canıyla, kanını (Türk'ün Zûri İngilizleri Kaçırdı) kaçan İngiliz kalan Türklere şeref ve şan bıraktı. Bunu en çok şu (Kanlı Sırta) gömülmüş kalmış binlerce kahramanlara borçlu olduğunu unutma ey Zâir!

Bu hatıra-i muvaffakiyet, Yiğit Türk şehitlerine On Altıncı Fırkanın – Cephesinde en kanlı noktasında şükran ve ihtiram nişanesidir.

Kanlı Sırta Harp Eden Kıttaat

İkinci Fırka Emrinde: 6. Alay

19'uncu “ “ : 27, 77, 33, 72, 77. Alaylar.

⁷³ ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-24a.

16'ncı Fırka Emrinde: 125, 47, 48, 57, 13, 15, 12, 33. Alaylar ve 72, 33, 15, 13, 125'nci ve irsal ganimet ganimet makineli tüfenkleri ve topçu 3. Alay 7. Bölük seri cebel ve istihkâm 6. Tabur 1. Bölük Edirne Kala İstihkâm 3. Bölük, 3. Tabur istihkâm 4. Bölüğü 16. Fırka Humbaracı Bölüğü"⁷⁴

İngilizler, Çanakkale muharebe alanını 9 Ocak 1916 tarihinde tamamen tahliye etmiştir. Böylece Çanakkale Cephesi Türk Ordusu'nun zaferi ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine bölgede bulunan birliklerin diğer cephelere kaydırılması için hazırlıklar başlamıştır. 16'ncı Tümen, 13 Ocak 1916 tarihi itibari ile 11'inci Kolordu Komutanlığı emrine girmiştir. Bu kapsamda 17 Ocak 1916 günü Tümen'in Çanakkale Cephesi'nden ayrılması için hareket etmesi emredilmiştir.⁷⁵ 16'ncı Tümen'e, amele bölükleri ile 15 Ocak 1916 günü hareket etmesi ve 20 Ocak 1916 günü Kadıköy'de bulunması emredilmiştir.⁷⁶ Buradan da Uzunköprü'ye kadar yürüyüş yapılması istenilmiştir.⁷⁷ Bu kapsamda 16'ncı Tümen, 17 Ocak 1916 günü Gelibolu Yarımadası'ndan ayrılmak üzere yürüyüşe başladı.⁷⁸

Sonuç

16'ncı Tümen, Osmanlı Devleti'nin seferberliği sonrasında önce İstanbul'a sevk edilmiştir. Burada Rusların olası saldırılarına karşı kıyı gözetleme görevini icra etmiştir. Ancak kısa süre sonra Çanakkale Cephesi'nin açılması ve bölgenin hızla birlik ihtiyacından dolayı Çanakkale muharebe sahasına intikal etmiştir. Çanakkale bölgesinde ise ismini burada yaşanan muharebelerin şiddetinden alan Kanlısirt bölgesinde tertiplenmiş ve muharebeler sonuna kadar görev yapmıştır. Tümen'in ileri muharebe hattında yer alması zayıfının da artmasına neden olmuştur.

Çanakkale Cephesi'nin tahliye edilmesi kararı şüphesiz ki birçok gelişme ile ortaya çıkmıştır. Bunların arasında Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti ile aynı tarafta girmesi ve bundan hareketle Berlin-İstanbul yolunun açılması, İngiltere'de yaşanan iç gelişmeler, Çanakkale

⁷⁴ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-18, Fih. 1-14.

⁷⁵ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-18, Fih. 1-11.

⁷⁶ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-18, Fih. 1-24.

⁷⁷ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-18, Fih. 1-24a.

⁷⁸ *ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-18, Fih. 1-26.

Cephesi'nde Ağustos taarruzlarından beklenen sonucun alınamaması, yaklaşan kış şartları bunda etkili olmuştur. Buna karşın Cephenin tahliyesi kararını almak hiç de kolay olmamıştır. Ve Cephe, yapılan planlama dâhilinde iki ayrı dönemde tahliye edilmiştir. Buna göre önce Arıburnu ve Anafarta bölgesi daha sonra ise Seddülbahir bölgesi tahliye edilmiştir.

Osmanlı Ordusu ve karar alıcıları, İtilaf Devletlerinin her türlü askerî ve siyasi hareketliliğini çok yakından takip etmiştir. Bu haliyle Çanakkale Cephesi'nin olası tahliye edilmesi ihtimaline dair değerlendirmeler nerede ise İngiltere'de yapılan görüşmeler ile aynı dönem içerisinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle Çanakkale Cephesi'nin tahliye edileceği bilgisi, Kasım ayı gibi erken sayılabilecek bir dönemde Türk Ordusu'nda vardı. Ancak sorun şu idi; ne zaman? Bunun cevabını bulmak maalesef mümkün olmadı.

16'ncı Tümen'in çok erken dönemde yapmış olduğu keşif ve gözetlemelerde gönderdiği raporlara bakıldığında “kıyıda azalan askerler” bilgisi dikkat çekmekte ve bu durumu teyit etmek için keşfi taarruzlar gerçekleştirilmiştir. Ancak bu noktada dikkat çeken kısım ise nerede ise birçok keşif taarruzun başarısız olmasıdır. Ki tahliye gününün tam olarak öğrenilememesinde önemli paya sahiptir. Buna karşın 16'ncı Tümen kendi sorumluluk sahasında gerçekleştirdiği keşifler ile üst komutanlığın çekilmeye dair ilk bilgilerini edinmesini sağlamıştır.

Çanakkale Muharebe sahasında, Çanakkale zaferi için yapılan ilk anıtlardan birisini de 16'ncı Tümen yapmıştır. Bu anıt mütareke döneminde işgalciler tarafından yıkılmıştır. Ve yerinde yoktur. Ancak anıtın yapım sürecinde üzerine yazılan ifadeler dikkat edildiğinde Kanlısirt merkez olmak üzere 16'ncı Tümen'in önemi görülecektir.

Summary

The 16th Division consisted of the 47th, 48th, and 125th infantry regiments and was attached to the 6th Corps. After the Ottoman State declared mobilization, the 16th Division arrived in İstanbul on September 17, 1914, and in Çanakkale on May 3, 1915. The Division was given the command of the Northern Group Command at the Çanakkale Front and participated in the May 19, 1915 Offensive and the Lone Pine Battles between 6 and 10 August. After that, it performed reconnaissance and surveillance duties and took part in the evacuation process.

The goal of reaching Istanbul by forcing the Dardanelles to the passage of the navy for the Entente Powers in the Çanakkale Front could not be realized in the August battles either. This situation caused the emergence of different thoughts among the British decision-makers about continuing the battles in Çanakkale. Furthermore, the winter conditions in Çanakkale and the storm, flood, and frost on November 26, 1915, not only affected the combat motivation of the soldiers of the Entente Powers but also strengthened the idea of evacuating the front.

The 16th Division Artillery Group Commander included important findings in the surveillance report he prepared on November 26, 1915. In this report, it was stated that the Entente forces emptied the trenches and reduced their strength in the Kanlısirt line, some of their guns were taken back, they were preparing to evacuate their military ammunition, and it was seen that their infantry was withdrawn with their weights. This report was submitted to the higher commands, and they decided to carry out a detection attack on the entire front line to understand the possible withdrawal situation. In this context, an artillery fire raid was carried out in the Arıburnu region on November 29, 1915.

In the artillery raid and reconnaissance activity on November 29, 1915, in which the 16th Division also participated, it was determined that the Entente forces were preparing to evacuate. Consequently, they shifted some of their forces and withdrew their artillery. Although it was obvious that preparations for evacuation have been made on the Çanakkale Front, it was not known when the evacuation would take place. Under these conditions, the 16th Division started preparations for a destruction attack with its troops in a possible evacuation and increased its training in this direction.

The Allies evacuated the Arıburnu region on December 20, 1915. Although the preparations for the front evacuation were known, the evacuation was only realized after the withdrawal of the Allied forces. Thereupon, Turkish troops were assigned to ensure coastal security up to the coastline and the Allied forces were pushed to the coast.

Allied Powers had to leave military supplies behind while evacuating the Çanakkale Front. Preparations for recording these materials, ensuring their safety, and transporting them to other fronts have been started. In this context, measures were taken by dividing the Arıburnu coast into areas of

responsibility between the divisions. The 16th Division began construction on a memorial in honour of the fallen soldiers soon after Arıburnu was evacuated. The monument was quickly finished, and a dedication ceremony took held on January 12, 1916. It was one of the earliest memorials honouring the Battle of Çanakkale to be built in this state. However, this monument was destroyed by the invading troops of the Allied armies during the armistice period. The expressions on the monument are important in terms of reflecting the spirit of the period.

Çatışma Beyanı:

Araştırmannın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA **Arşiv Belgeleri**

- ATASE Arşivi*, Tarihçe Koleksiyonu, Kutu. 9, Dos. 63, Fih. 1- 25.
ATASE Arşivi, Tarihçe Koleksiyonu, Kutu. 9, Dos. 63, Fih. 1- 26.
ATASE Arşivi, Tarihçe Koleksiyonu, Kutu. 9, Dos. 63, Fih. 1- 28.
ATASE Arşivi, Tarihçe Koleksiyonu, Kutu. 9, Dos. 63, Fih. 1- 29-30.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-8.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-12.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-11a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-14a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-14.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-25a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-26a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-2.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-5a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-6.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-7a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-8.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-1a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-7.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-9a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-19.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-5a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-6.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-6a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-7.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-7.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-19.

- ATASE Arşivi*, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-20.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-10.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-10a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-16, Fih. 1-24-25.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-26.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-15, Fih. 1-25.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-21a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-22a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-30.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-18, Fih. 1-7.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-18, Fih. 1-7a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-15.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-15a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-16.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-16.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-16a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-17.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-17a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-18.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-17a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-17a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-21.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-17, Fih. 1-22.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-18, Fih. 1-24.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-18, Fih. 1-24a.
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 4882, Dos. H-18, Fih. 1-26.

Basılı Eserler

- ATABAY Mithat (2015). “Çanakkale Savaşları’na Hava Şartlarının Etkisi”, *100. Yılında Çanakkale Savaşları Uluslararası Kongresi*, Çanakkale-Türkiye (21-24 Mayıs 2015).
- ATABEY Figen (2015). “İngiliz Savaş Konseyi’nin Çanakkale Stratejisi”, (ed.), Lokman Erdemir ve Kürşat Solak, *Çanakkale Muharebelerinin İdaresi Komutanlar ve Stratejiler*, Çanakkale Valiliği Yayınları, Çanakkale.
- Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (2012)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, c. V, k. III, Ankara.
- Çanakkale (Ümitleri Yanılgılar, Gerçekler)* (2003). Yay. Haz. Burhan Sayılır, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- ÇELEBİCAN Tahsin (1937). *Çanakkale’de Nasıl Kazandık*, Vakıf Matbaası, İstanbul.
- HAMILTON Ian (2005). *Gelibolu Hatıraları 1915*, Örgün Yayınları, İstanbul.
- James Robert RHODES (1965). *Gelibolu Harekatı*, (çev. Haluk V. Saltıkgil), Belge Yayınları, İstanbul.
- MOOREHEAD Alan (1972). *Çanakkale Geçilmez*, (çev. Günay Salman), Milliyet Yayınları, İstanbul.
- NEVINSON Henry Wood (2019). *1915 Çanakkale Seferi*, (çev. Sebahattin Şenol), İz Yayıncılık, İstanbul.
- OGLANDER C. F. Aspinall (2005). *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale, Gelibolu Askerî Harekatı*, (haz. Metin Martı), Arma Yayınları, İstanbul.
- ROUX Charles (1926). *Çanakkale Seferi*, (çev. Mehmet Nihat, Asım), İlhami Fevzi Matbaası, İstanbul.

- SÜRMELE Serpil (2006). “İngiliz Savaş Muhabiri Ellis Ashmead Bartlett’in Gözüyle Çanakkale Seferi Başarısızlığı ve Gelibolu’da Sıradışı Mücadelesi”, *Atatürk Dergisi*, 5:1.
- TRAVERS Tim (2008). *Gelibolu 1915*, (çev. Fırat Asya), Elips Kitap, İstanbul.
- YURTTAKAL Ahmet (2020). Türk Kaynaklarına Göre Çanakkale Muharebeleri’nde Gelibolu Yarımadası’nın Tahliyesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.